

УДК 94 (477) «1919/1921»: 355.231.1

ДО ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ СПІЛЬНИХ ВІЙСЬКОВИХ ЮНАЦЬКИХ ШКІЛ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ СТАРШИН АРМІЇ УНР (1919-1921 рр.)

Світлана Авхутська

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Україна, 40002, м. Суми, вул. Роменська, 87
e-mail: istukrmak@gmail.com

100 років віддаляє нас від героїчних подій національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., в яких безпосередню участь взяла й українська молодь. Військове керівництво УНР добре розуміло важливість військової підготовки юнаків-патріотів, які вже у січні 1918 р. у бою під Крутами віддали своє життя за свободу Батьківщини. Тому під час фронтових дій старшинські кадри для української армії готували спільні військові юнацькі школи, які протягом 1919-1921 рр. постали у Житомирі, Кам'янці-Подільському та продовжили свою діяльність на інтернуванні.

Окреслена проблема вже знайшла часткове висвітлення у працях Я. Тинченка [8], І. Срібняка [7], А. Руккаса [6], Л. Кривизюка [3], Ю. Голубничої й ін. Але узагальнюючої роботи з даної проблематики зроблено не було. Виходячи з вищенаведеного, мета статті полягає у комплексному дослідженні проблеми створення та діяльності спільних військових юнацьких шкіл для підготовки старшин у 1919-1921 рр.

У вересні 1918 р. Головна шкільна управа Військового міністерства під проводом генерала Армії УНР М. Юнакова розробила план створення мережі військових юнацьких шкіл для підготовки старшин. Всі школи поділялися на: основні – з однорічним курсом навчання та фахові – з дворічним курсом. У випадку об'єднання основної та фахової шкіл в один навчальний заклад утворювалася спільна військова юнацька школа. Згідно плану в січні 1919 р. таку школу було засновано у Житомирі, замість Києва, до якого швидко наближались більшовицькі війська. Школа отримала назву спільної юнацької школи та була очолена полковником В. Петрівом [5]. Саме під час перебування закладу в Житомирі відбулося складання кістяку викладацького корпусу із лекторів і старшин, а у березні 1919 р. школа була змушена залишити місто у зв'язку з наближенням більшовиків. Цей викладацький склад зумів у тяжких умовах постійних переїздів і боїв виховати перший випуск старшин ще на українській території, а пізніше продовжи-

ти свою працю в умовах інтернування [5].

Протягом двох місяців з березня по травень 1919 р. Кам'янецька школа була «відірвана від армії, оточена з усіх боків переважаючими ворожими силами, добуваючи амуніцію та всякі боєприпаси на ворогові, під кінець боїв обдєр-та і боса» [1]. Лише у середині травня вона вийшла з оточення у районі м. Рівного, де увійшла до Холмсько-Волинської групи Армії УНР. Надалі навчання у школі поєднувалось зі службою на фронті, куди неодноразово відправляв своїх вихованців В. Петрів. Відпочинок від боїв для юнаків наступив лише з липня 1919 р., коли В. Петріва було призначено на посаду військового міністра УНР, а школу переведено до Кам'янця-Подільського, де нарешті почалося навчання у нормальному режимі.

Школа поділялася на чотири відділи (піший, кінний, гарматний, інженерний), у ній навчалось 1156 юнаків, викладацький корпус становили 20 лекторів і 90 старшин [3, с. 129]. 1 жовтня 1919 р. було урочисто здійснено перший випуск трьохста українських старшин. Особливість випуску полягала у тому, що молоді хорунжі встигли отримати у процесі навчання знання закріпити у реальних бойових умовах. У кінці листопада, коли уряд УНР змушений був запросити до Кам'янця-Подільського поляків, школу було перейменовано на «Юнацький полк» і відправлено знову до фронту в район м. Деражня проти білогвардійців. У бою біля с. Богданівці Житомирська військова юнацька школа, як організована бойова одиниця, перестала існувати, а її рештки увійшли до складу 3-ої Залізної стрілецької дивізії. Разом із нею юнаки вирушили у Перший зимовий похід [6, с. 380; 1].

Отже, у 1919 р. попри обставини Житомирська спільна юнацька школа виконала своє завдання – здійснила випуск досвідчених старшин для української армії. Характерною рисою діяльності школи було те, що вона не могла через стрімкі зміни лінії фронту та практично відсутнього тилу набути регулярного характеру.

Наприкінці 1919 р. український уряд фактично зійшов з арени політичної боротьби й опинився у фарватері політики більш могутньої за нього держави – Польщі. Новим витком у відновленні державності та збройних сил УНР стало спочатку підписання у квітні 1920 р. Варшавської угоди, а через три дні військової конвенції. Тому не є дивним, що вже у середині грудня 1919 р. у зайнятому поляками Кам'янці-Подільському почалося створення другої спільної військової юнацької школи з підготовки старшин з відділами різних родів зброї.

На початку січня 1920 р. Головноуповноважений уряду УНР професор І. Огієнко отримав дозвіл польської місцевої адміністрації на відкриття юнацької школи [4, с. 35]. 17 січня було затверджено тимчасовий штат школи та кошторис на її утримання. Виконуючим обов'язки начальника школи призначено О. Пучковського, а ад'ютантом Є. Нікітіна [8, с. 18]. Інспектором класів призначено полковника М. Лорченка, досвідченого педагога-математика [1]. До школи приймалися юнаки, віком від 18 до 35 років, у піхотний і кінний відділи – з закінченою середньою освітою в обсязі не меншою за чотири класи вищої початкової школи, або 7 класів гімназії, на гарматний та інженерний відділи – не менше 8 класів гімназії. Курс навчання у школі повинен був тривати шість місяців занять, також додавалися 19 днів занять у полі та місяць для складання іспитів. У школі планувалося викладати такі дисципліни, як тактика, топографія, фортифікація, військова адміністрація, артилерія, військове законодавство, зв'язок і телефонна й телеграфна справа, статuti, кулеметна справа, методика національного виховання, українська мова, історія України, географія України, історія української літератури, релігійні бесіди, збереження здоров'я. Головний ухил робився на викладанні військових дисциплін, тому й випускні іспити планувалося зробити лише з п'яти важливих предметів: тактики, топографії, військової адміністрації, артилерії і статуту польової служби. Крім іспитів випускники повинні були виконати дві письмові роботи: одну з історії чи географії України, другу – з історії української літератури [15, арк. 2].

1 лютого 1920 р. до Кам'янецької СВЮШ було зараховано 34 чоловіки. Станом на 17 березня серед навчального складу школи нараховувалося 77 юнаків [8, с. 18]. У кінці квітня 1920 р. курсовий старшина школи С. Яськевич зібрав з Волині колишніх вихованців Житомирської СВЮШ, які напередодні

Першого зимового походу розійшлися по домівах. 7 червня школа мала вже 41 старшину, 4 канцеляристи, 50 козаків постійного складу та 340 юнаків, а також кулеметний, кінний і гарматний відділи [11, арк. 44]. До завершення кампанії 1920 р. чисельність юнаків залишалася приблизно на тому самому рівні. У липні було замінено керівника навчального закладу, ним став полковник (з 5 жовтня 1920 р. генерал-хорунжий) М. Шаповал.

У квітні СВЮШ отримала свій бойовий прапор, що мав героїчну історію. Ще Центральною Радою його було вручено Мазепинському полку. У 1919 р. прапор став трофеєм Червоної армії, але під час Першого зимового походу 7 січня 1920 р. у бою на Київщині українські юнаки під проводом сотника М. Мироновича відбили прапор. М. Миронович у квітні 1920 р. перевіз його через захоплену більшовиками територію до Кам'янця-Подільського, виконуючи прохання смертельно пораненого юнака Москаленка обов'язково передати святиню новоствореній юнацькій школі [14, арк. 62].

1 квітня 1920 р. до Кам'янця-Подільського прибув С. Петлюра. На вокзалі його зустрічала чота почесної варті, сформована з юнаків Кам'янецької юнацької школи. Також школою було забезпечено охорону будинку, де мешкав Головний Отаман. За спогадами очевидців, С. Петлюра був дуже задоволений бачити добре вдягнених і гордих бути у майбутньому старшинами Армії УНР вихованців юнацької школи.

Насправді матеріальне становище школи було вкрай незадовільним. Для вирішення питання забезпечення форменим одягом у квітні навчальний заклад отримав від Військової секції при Дипломатичній місії УНР у Варшаві 150 комплектів американського обмундирування. У червні під час евакуації до Вінниці школі було передано ще 350 комплектів австрійського обмундирування. Проте жодного кашкета та бойового спорядження школа так і не отримала [13, арк. 19]. Новий начальник школи М. Шаповал, під час прийняття справ у закладі, рапортував про відсутність у 102 осіб взуття, порушення санітарно-гігієнічних умов (відсутність білизни, матраців, ліків), вкрай низький рівень забезпечення навчальної частини приладдям (майже повна відсутність підручників, книжок, циркулів, мап тощо). М. Шаповал енергійно взявся за справу, і за досить короткий термін у школі покращилась ситуація з обмундируванням, проте остаточно вирішити всіх проблем матеріального характеру йому не вдалося. Про приналежність ви-

хованців до Кам'янецької юнацької школи у військовому обмундируванні свідчив білий кант довкола петлиць, які були кольоровими відповідно до свого майбутнього фаху.

Протягом другої половини 1920 р. підрозділи Кам'янецької юнацької школи направлялися до складу Дієвої армії УНР. Так, Перша піша юнацька сотня у серпні – вересні охороняла мости через Дністер біля Єзуполя та Галича [12, арк. 1]. 13 листопада всю школу направлено на фронт для оборони східних підступів до Кам'янця-Подільського, яка діяла тут спільно з бойовим загоном Охорони Головного Отамана. 21 листопада 1920 р. постійний склад та юнаків інтерновано до табору в м. Ланцут. 20 квітня 1921 р. у таборі перебували 54 старшини, 7 урядовців, 398 юнаків і козаків [6, с. 385]. Через відсутність відповідних умов для ведення навчального процесу, весною 1921 р. школу переведено до табору у м. Вадовице. Її начальником продовжував бути М. Шаповал. 11 серпня 1921 р. в м. Вадовиці у присутності Головного Отамана С. Петлюри 30 юнаків з піхотного та 36 юнаків з кінного відділів було підвищено у першу старшинську рангу хорунжого Армії УНР [2; 14]. Одночасно школу перейменовано на Державну Спільну Юнацьку Школу та переведено до табору в м. Каліш, де створено кращі умови, оскільки там вже функціонували інші навчальні структури та зібрано належну кількість професійно підготовлених кадрів для виховної роботи. Останній, четвертий випуск – 32 старшини – було здійснено у червні 1924 р., після чого Спільна Юнацька школа припинила свою діяльність [8, с. 205]. Всього за чотири випуски старшинами стали 260 осіб.

Отже, у 1920 р. Кам'янецька СВЮШ не виконала свого головного завдання – не відбулося жодного випуску старшин для українського війська. Незадовільне матеріальне становище, постійні переїзди закладу, відступ Армії УНР за р. Збруч, роззброєння й інтернування школи стали основною причиною цієї ситуації, у той час, коли для піхотного відділу залишалось до випуску півтора місяці, а для кінного – два з половиною.

Після втрати власної території й інтернування за домовленістю з польською владою підрозділи Армії УНР продовжували зберігати притаманну їм структуру та підлягати організаційно-дисциплінарній владі своїх командирів. Сподіваючись на продовження збройної боротьби за державну незалежність шляхом підтримки партизансько-повстанського руху на українських землях, уряд УНР в екзилі на-

давав великого значення фаховому навчанню інтернованих вояків-українців. Особлива увага приділялася військовій підготовці українських старшин.

Тому паралельно з Державною Спільною Юнацькою Школою у таборі Каліш запрацювала заснована у квітні 1921 р. генералом О. Удовиченком Дивізійна Юнацька Школа, у складі якої було 266 чол.: 153 чол. з Третьої Залізної, 84 чол. з Другої Волинської дивізії та 29 чол. з Військ Охорони Головного Отамана. Начальником Школи був призначений полковник О. Годилю-Годлевський [2]. Було затверджено термін навчання – два місяці, пізніше його було подовжено до чотирьох місяців.

1 травня 1921 р. у Дивізійній школі мали розпочатися заняття. Але початок занять було відкладено ще на місяць у зв'язку з тим, що вище військове керівництво у Каліші дійшло згоди щодо реорганізації згадуваної школи у Спільну юнацьку школу (з пішим, гарматним і кінним відділами) для всіх частин Армії УНР, які перебували у цьому таборі [10, арк. 9].

1 червня 1921 р. у школі було розпочато систематичне навчання. На перешкоді роботи закладу постала низка проблем матеріального характеру: майже повний брак підручників і книжок, відсутність матеріальних засобів, потрібних для облаштування навчальних класів усім необхідним. Найболючішою проблемою став вкрай низький рівень обмундирування: 50% юнаків були без взуття. Все ж таки школа отримала обмежену матеріальну допомогу з дивізійних кас Другої та Третьої дивізії (упродовж квітня-серпня на її потреби було передано 12 тис. марок польських (м.п.), крім того, ще 35 тис. м.п. надійшло від Головного Отамана Військ УНР [16, арк. 3-3зв.]. За наявності у розпорядженні Третьої дивізії власної друкарні, здійснювався друк лекцій на кожного слухача [8].

Незважаючи на матеріальні труднощі, заняття у школі відбувалися чітко за розкладом. Юнаки підводились о шостій ранку та приступали до стройового навчання, після цього до сьомої вечора тривали виклади, а після 21.00 починались практичні заняття, що тривали до першої-другої години ночі. Такий графік занять підтримував моральний дух юнаків, що було вкрай важливо в умовах інтернування [15, арк. 2].

Перед закінченням курсу навчання керівництво школи відрядило 30 осіб у розпорядження генерала Ю. Тютюнника для участі у Другому Зимовому поході. 1 січня 1922 р. 85 чол. піхотного відділу, 37 чол. гарматного

відділу, 50 чол. кінного відділу було підвищено до першої старшинської ранги хорунжого [16, арк. 5].

Отже, Дивізійна Юнацька Школа у м. Каліш успішно виконала своє завдання – у тяжких умовах таборового життя вона здійснила випуск молодших старшин Армії УНР, тим самим зміцнивши національну самосвідомість українського вояцтва.

Таким чином, все вищенаведене свідчить про те, що військове керівництво УНР надавало великого значення військовому вишколу майбутніх старшин збройних сил. Попри низку негативних факторів: незадовільне матеріальне забезпечення, постійні переїзди, участь у фронтових діях, інтернування та таборові умови, у 1919-1921 рр. спільні військові юнацькі школи здійснили випуски старшин різних родів військ. Діяльність шкіл стала можливою завдяки наполегливим зусиллям керівників закладів і сприянню низки вищих офіцерів українських військ. Крім спеціального військового навчання у школах приділялася велика увага вихованню патріотизму та відданості справі державної незалежності України. Врешті-решт причиною воєнних поразок Армії УНР не тільки прорахунки командування, але й тогочасні геополітичні розклади сил в Європі, зокрема байдужість держав Антанті до української справи.

Авхутська Світлана До проблеми діяльності спільних військових юнацьких шкіл для підготовки старшин армії УНР (1919-1921 рр.)

У статті розглянуто проблему діяльності спільних військових юнацьких шкіл (СВЮШ) для підготовки кадрових старшин нижчого рівня для Армії УНР в 1919-1921 рр.

Досліджено обставини створення, умови функціонування й особливості навчального процесу Житомирської, Кам'янецької та Дивізійної у м. Каліш спільних військових юнацьких шкіл. З'ясовано низку труднощів, перш за все матеріального характеру, з якими зіткнулося керівництво шкіл під час їхньої діяльності. Акцентовано увагу на тому, що крім теоретичної підготовки випускники отримали і бойовий досвід, оскільки неодноразово поєднували теоретичне навчання з проходженням служби на фронті.

Ключові слова: юнацька школа, військова підготовка, Армія УНР, м. Житомир, м. Кам'янець-Подільський, м. Каліш

Авхутская Светлана К проблеме деятельности кадетских школ для подготовки офицеров армии УНР (1919-1921 гг.)

В статье рассматривается проблема деятельности кадетских школ для подготовки офицеров армии УНР в 1919-1921 гг.

Исследуются обстоятельства образования, условия функционирования и особенности учебного процесса Житомирской, Каменецкой и Дивизионной в г. Калиш кадетских школ. Определены трудности, прежде всего материального характера, с которыми пришлось столкнуться руководству учебных заведений. Обращается внимание на то, что кроме теоретической подготовки, выпускники кадетских школ получили боевой опыт, поскольку совмещали теоретическое обучение с прохождением службы на фронте.

Ключевые слова: кадетская школа, военная подготовка, Армия УНР, г. Житомир, г. Каменец-Подольский, г. Калиш

Avkhutska Svitlana To the problem of activities of joint military youth schools for the training of senior officers for the UNR army (1919-1921)

The article deals with the problem of the activity of joint military youth (cadet) schools (JMYS) for the training of lower-level senior officers for the UNR Army in 1919-1921.

There were studied the circumstances of the creation, the conditions of functioning and the specific features of the educational process of Zhytomyr JMYS, Kamianets JMYS and Divisional JMYS in Kalisz. It was identified a number of difficulties, first of all the material issues, with which the school management faced during their activities. It was noted the personal merit of the heads of educational institutions, in particular M. Shapoval, A. Hodylo-Hodylevskyi, who were able to bring the case to an end

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Євтимович В. До історії Кам'янецької Спільної юнацької школи // Літопис Червоної Калини. 1936. № 4. С. 4-7.
2. Колянчук О. Симон Петлюра і українсько-польські відносини – Армія УНР у польських таборах (1920-1924 рр.). URL: http://www.national.org.ua/library/armija_unr.html
3. Кривизюк Л. Збройні сили України 1917-1920 рр.: вишкіл і виховання. Львів: ВІ НУ «ЛП», 2006. 253 с.
4. Огієнко І. Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові. 2-ге вид., допов. Вінніпег: Вид. т-ва «Волинь», 1968. 92 с.
5. Петрів В. Житомирська юнацька школа: формування, наука, бої, перший випуск української старшини. Сторінки з ненадрукованого щоденника // Літопис Червоної Калини. 1936. № 6. С. 7-10.
6. Руккас А.О. «Разом з польським військом»: Армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, організація, чисельність, уніформа). Київ: Видавець Олег Філюк, 2015. 480 с.
7. Срібняк І. З історії діяльності військово-освітніх закладів інтернованої в Польщі Армії УНР у 1921 р.: «Юнацька школа прискореного випуску для підготовки старшин військового часу в таборі Каліш» // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Історичні науки. Чернігів, 2015. Вип. 134. № 11. С. 105-108.
8. Тинченко Я. Офіцерський корпус армії Української Народної Республіки (1917-1921). Книга II. Київ: Темпора, 2011. 424 с.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВУ України). Ф.1075. Оп.2. Спр.129.
10. ЦДАВОВУ України. Ф.1075. Оп.2. Спр.810.
11. ЦДАВОВУ України. Ф.1075. Оп.4. Спр.25.
12. ЦДАВОВУ України. Ф.1078. Оп.2. Спр.16.
13. ЦДАВОВУ України. Ф.1078. Оп.2. Спр.155.
14. ЦДАВОВУ України. Ф.2292. Оп.2. Спр.8.
15. ЦДАВОВУ України. Ф.2292. Оп.2. Спр.110.
16. ЦДАВОВУ України. Ф.4465. Оп.1. Спр.501.

in difficult circumstances and graduate senior officers for the Ukrainian Army. The number of pupils and graduates of each school is given. The emphasis is on the fact that, in addition to theoretical training, the graduates also gained military experience, since they repeatedly combined their studies with activities at the front.

Keywords: *youth school, military training, UNR Army, Zhytomyr, Kamianets-Podilskyi, Kalisz camp*

Рецензенти:

Михайлуца М.І., д.і.н., професор

Шитюк М.М., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 05.12.2017 р.